

“Tıbb-ı Nebevî’de Tıbbî Etik” Adlı Makale Üzerine Bazı Yorumlar

SOME REFLECTION ON “THE MEDICAL ETHICS IN THE PROPHETIC MEDICINE”

Levent ÖZTÜRK*

* Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi AD, Öğr.Üy., SAKARYA

Özet

Bu yazı, “Tıbb-ı Nebevî’de Tıbbî Etik” adıyla Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisinde (XI/2, Mayıs 2003, s. 75-90) yayımlanan makale ile ilgili bazı tenkitleri dile getirmektedir. Makale, araştırmacı tarafından kullanılan tıbb-ı nebevî, İslâm tıbbı gibi kavramları tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Öte yandan yazarın makalesinde dikkatleri çeken bazı bilgi yanlışlıklarına da ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tıbb-ı Nebevî, İslâm Tıbbı, İslam Tıp Tarihi, Etik

T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi 2004, 12:71-74

Summary

In this study we will concern with the Ayhan TEKİNEŞ’ article titled “The Medical Ethics in the Prophetic Medicine”, which published in Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History (XI/2, Mayıs 2003, s. 75-90). We will discuss some technical terms, which used by author in its issue, i.e. Tıbb-i Nebevî, Islamic Tib, and its perspective of the research. On the other hand we will show some scientific mistakes in his issue.

Key Words: Prophetic Medicine, Islamic Medicine, Medicine History of Islamic, Ethics

T Klin J Med Ethics, Law and History 2004, 12:71-74

Ayhan TEKİNEŞ’in “Tıbb-ı Nebevî’de Tıbbî Etik” adıyla *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*’nde (XI/2, Ankara Mayıs 2003) yayımlanan makalesiyle ilgili olarak aşağıdaki hususların tartışmaya açılmasının bilimsel açıdan uygun olacağı kanaatindeyim. Değerlendirilmesi gereken hususlar iki ana noktada toplanabilir: Bunlardan birincisi, yazarın tıbb-ı nebevî kavramıyla ilgili temel yaklaşımıdır. İkinci nokta ise makalede yer alan bazı bilgi ve değerlendirmelerle ilgili hususlardır.

1. Yazarın Tıbb-ı Nebevî Kavramıyla İlgili Temel Yaklaşımı Üzerine Bazı Mülahazalar

Batı dünyasının son yüzyılda özellikle tıp sahasında elde ettiği hızlı bilimsel gelişmeler, İslâm toplumlarının büyük bir kısmını, Kur’ân ve hadiste zikri geçen tıpla ilgili bazı bilgileri anakronik bir okuma tarzına sürüklemiş görünmektedir. Bu sorun “tıbb-ı nebevî” kavramına da yansımaktadır. Tarih

çalışmalarında incelenen dönemin olduğu gibi anlaşılmaya çalışılması zor da olsa bilim çalışmalarının en önemli adımlarından birisidir.

İslâm coğrafyasında gelişen tıp tarihiyle ilgili çalışmalar yapan bilim adamlarının bir kısmı; “İslâm tıbbı” adını verdikleri; kendisine has bir yönü bulunan, âyet ve hadisler ışığında oluştuğunu düşündükleri bir süreci savunma eğilimindedirler. Bu grup arasında bazı bilim adamları Hz. Peygamber’in tüm davranışlarını Allah’ın gözetiminde gerçekleşen eylemler olarak algılamaktadır. Dolayısıyla onun her sözü ilahi hitap (vahiy) olarak düşünülmektedir. Meselâ tıpla ilgili bir şey söyleyince bu mutlaka vahye dayanan bir bilgiden kaynaklanmaktadır (1, 4). Bu bağlamda tıpla ilgili âyet ve hadislerden oluşan bilgi grubu, “tıbb-ı nebevî” kavramıyla karşılanmakta, hattâ buna daha özel bir anlam yüklenerek bu bilgiler ilahi vahiy eseri olarak algılanmaktadır.

İslâmî dönem tıp tarihi üzerine çalışan bilim adamlarının diğer bir kısmı ise tarih ve medeniyet ırmağı içinde beslenen İslâm tarihi kesitinin, kendi şartlarında en iyiyi üretmeye çalıştığını, diğer kültürlerden aldığı değerleri geliştirerek bilim dünyasına önemli bir katkı sunduğunu, ancak daha sonra gücünü kaybettiğini düşünmektedir. Bu anlayışta âyetler yeni bilimsel vurguları dile getirme fonksiyonuna hizmet etmekten öte Allah'ın kudretine işaret etmeleri yönüyle eşsiz olarak kabul edilmektedir. Hadislerde karşımıza çıkan ifadeler bizzat vahiy olduklarına dair bir vurgu bulunmuyorsa, dönemin folklorik yapısını sunan ifadeler olarak düşünülmemekte; bunlar hem geçmiş kültürlerin izlerini, hem de Arap kültürüne ait birikimleri taşımaları hasebiyle önemli birer malzeme grubu olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında konuyla ilgili olarak miladi dokuzuncu yüzyıldan itibaren eser telif etmiş olan yazarların kendi dönemlerine ait bazı uygulamaları hadislere katarak yorumladıklarına vurgu yapılmaktadır (2, 3).

Son yirmi yılda Türkiye’de de, tıp sahasındaki bir takım gelişmeler bağlamında İslâm kaynaklarında bulunan malzemeler bu perspektifle ele alınmaya çalışılmış ve başlangıçta pragmatist bir terimle anakronik bir okuma tarzı yeğlenmiştir.

Net bir açıklık kazandırılmaksızın kullanılan “tıbb-ı nebevî” kavramının, farklı anlam ilişkilerine neden olabilecek bir biçimde kullanılmasının sorgulanması gerektiği söylenmelidir. Nitekim, konuyu bilmeyen bir kişinin zihninde “tıbb-ı nebevî” kavramı Hz. Peygamber’in bildirdiği, uyguladığı ya da orijinine sahip olduğu tıbbî bilgi olarak algılanmaktadır. Tekineş de bu çalışmasında (s. 77) “tıbb-ı nebevî” kavramını “Kur’ân’ın tıpla ilgili âyetlerine ve Hz. Peygamber’in tıpla ilgili hadislerine tıbb-ı nebevî denilmiştir.” biçiminde açıklayarak bu algılamayı beslemektedir. Aslına bakılacak olursa araştırmacının tıbb-ı nebevî tanımlaması metin içinde zaman zaman farklılık göstermekte ise de (s. 77, 80, 81) yazarın genel kanaatinin âyet ve hadislerden oluşan bilgilerin tıbb-ı nebevî kavramının içeriğini doldurduğu şeklindedir. Ancak yukarıya tanımlanan ve yazarın temel kabulü olarak ağırlık kazanan tıbb-ı nebevî kavramına yüklenen anlamı İslâmî bilimler sahasında çalışan

kişiler tarafından ortak kabul edilen bir mefhum olarak ele almak mümkün değildir. Her ne kadar hadis bilimciler bir sözü, Hz. Peygamber’in ağzından çıkmış olması ya da ona aidiyetinin ispat edilmiş olması bağlamında geniş anlamıyla “hadis” kabul etmekte iseler de “tıbb-ı nebevî” kavramı miladî dokuzuncu yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan ve her ne kadar Hz. Peygamber’in tıpla ilgili bazı ifadeleri derlenmiş ise de diğer kültür ve medeniyetlerden alınan bilgilerin de çoğu zaman kaynak gösterilmeksizin kullanıldığı bir literatürü ifade etmektedir (2, 3).

Kavramsal yapının esnekliğine ilave olarak diğer yandan, bir konunun incelenmesi esnasında olayların hangi tarihsel plâformda cereyan ettiğinin dikkate alınması, hattâ araştırmalarımızın önce bu temel üzerine oturtulması gerekmektedir. Vahyin ve Hz. Peygamber’in ilk defa Arap toplumuna seslendiği ve miladî yedinci yüzyılda Mekke kültür yapısı içinde varlık alanını oluşturmaya çalıştığı unutulmamalıdır. Bunun ardından tarihsel gelişim ve dönüşüm evreleri de mutlaka dikkate alınmak zorundadır. Bu bağlamda “İslâm Tıbbı” kavramı tartışmaya açık tutulmalıdır. Bunun yerine tarihsel gelişimi içinde toplumların ve devletlerin birikimlerinden bahsetmek daha sağlam bir ifadelendirme olarak kabul edilebilir. Çünkü İslâm dininin bizzat yeni bir form olarak getirdiği tıp anlayışı bulunmamaktadır. Ayrıca tıbb-ı nebevî kavramı yerine de Hz. Peygamber döneminin folklorik tıp telakkileri ön plana alınmalı; özel bir nebevî tıptan bahsedilmemelidir. Eğer Hz. Peygamber’in herhangi bir tıbbî tavsiyesinin temelinde, sahil olduğu söylenebilecek vahyî bir bilgilendirme varsa buna işaret edilmelidir. Ancak bunun da -eğer aksi ispatlanamıyorsa- ilk defa vurgulanan bir tıbbî görüş olarak takdim edilmemesi bilim tarihi çalışmalarını bağlamında daha uygun bir adım olacağı kabul edilmelidir.

2. Makalede Yer Alan Bazı Bilgi Ve Değerlendirmelerle İlgili Hususlar

a. Yazar, “İslâm’da tıp, diğer bir çok ilim gibi Kur’ân-ı Kerîm’e dayanmaktadır. İlk tıbbî pratikler ise Peygamberimiz’in uygulamaları ve tavsiyeleri ile ortaya çıkmıştır.” şeklinde bir ifade kullanırken (s. 77), bir başka yerde ise (s. 80) diğer kültürler-

den istifade eden bilim adamlarının “... bu bilgilerin Kur’ân ve Sünnet’e uygunluğuna da özen gösterdiklerini” ileri sürmektedir. Yukarıda da işaret edildiği üzere tıbb-ı nebevî kavramının netleştirilmemesinden kaynaklanan bu kavram çelişkisi bir çok yazar tarafından tekrarlanan bir handikaptır.

b. Yazar, tıpla ilgili rivâyetlerin, hadis külliyyatında “Kitâbü’t-Tıb” bölümlerinde yer aldığını, hadis külliyyatındaki “Kitâbü’l-Edeb” bölümlerinde sadece genel ahlâk kurallarının bulunduğunu ifadelemektedir. Gerek tıpla ilgili hadisler bağlamında gerekse tıp etiğine malzeme sunan malzemeler bağlamında yazarın hadis kitaplarındaki materyalleri bu şekilde değerlendirmesine katılmak mümkün görünmemektedir. Meselâ, önde gelen hadis kaynaklarından Müslim’de (ö. 261/875), Kitâbü’t-Tıb bulunmamakla birlikte tıpla ilgili hadisler Kitâbü’s-Selâm’da sunulmuştur. Kitâbü’l-Edeb’ler içinde de tıpla ya da tıp etiği ile alâka kurulabilecek pek çok malzeme bulunabilmektedir. Meselâ, vücudun yarısı gölgede, yarısı güneşte oturmamak, vücut temizliği için yakı kullanmak, aksırma anında temizlik kurallarına dikkat etmek, yüzü koyun yere yatmamak ve her şeyin ötesinde bizzat yazar tarafından da biyoetik bağlamında kullanılan kurbağaların öldürülmemesi gibi bir takım bilgiler Kitâbü’l-Edeb bölümlerinde yer alabilmektedir. Sadece birkaç örnek için Türkçe baskılarından İbn Mâce (3722- 3725, 3751-3752 nolu hadislere) ve Ebû Dâvud (5269 nolu hadise) gibi hadis kitaplarına bakılabilir.

c. Yazar, makalesinin başlarında İslâm âlimlerinin zaman içinde edeb türü eserler kaleme aldıklarını dile getirmiş ve Ruhâvî’nin *Edebü’t-Tabîb* adlı eserini de buna örnek olarak sunmuştur. Ruhâvî’nin müslüman bir bilim adamı olmadığını kaydetmek ve eseri İslâm toplumunda yaşayan bir gayrimüslimin tıp kültürüne katkısı olarak değerlendirmek daha doğru bir adım olacaktır.

d. Yazar, her ne kadar diğer kültürlerden istifade etseler de İslâm bilginlerinin bu bilgilerin Kur’ân ve Sünnet’e uygunluğunu da gözettiklerini, nitekim Hipokrat yeminini Arapça’ya tercüme ederken İslâm’a uygun olmayan kısmını değiştirdiklerini söylemektedir (s. 80). Yazarın Hipokrat

yemininde müslümanların neleri değiştirdiklerini ortaya koyması, böyle bir karşılaştırma yapmaya bizi götürmesi, dolayısıyla daha anlaşılır bir bilgilendirme gayreti içinde olması arzu edilmektedir.

e. Araştırmacı makalesinde “Klasik dönem bilginleri, ilaçları üç kısma ayırmışlardır: Tabii ilaçlar, ilahi ilaçlar ve her ikisinin kullanıldığı ilaçlar” ifadesine yer vermektedir (s. 83). İbn Kayyim’den alıntılanan “ilahi ilaçlar” ifadesini, bizzat İbn Kayyim tarafından başlıklandırıldığı biçimiyle “*edviyetü’r-rûhâniyye* el-ilâhiyye el-müfrede”, yani “ilahi ilaçlar” yerine “psikolojik tedavi ve telkinler” olarak anlamak daha doğru olacaktır.

f. Yazar tarafından tıbb-ı nebevînin bir parçası olarak gösterilmeye çalışılan “kan aldırmanın” (s. 84), balın şifa unsuru olmasının (s. 84) ve dağlama yönteminin yeniden yorumlanması ve Roma kültürünün Arap kültürü üzerindeki tesirlerinin tartışılması gerekmektedir.

g. Biyoetik bir konu olarak bir kurbağanın ilaç yapımı için öldürülmesine Hz. Peygamber’in izin vermediği biçimindeki değerlendirme de (s. 85) yeniden tartışmaya açılmalıdır. Bunun gerçekten bir tıbbî tedavi mi yoksa batıl inançlara dayalı bir eylem mi, yoksa o günün bilgilerinin bir derlemesi mi olduğu iyi analiz edilmelidir. İbn Kayyim, kurbağanın iki çeşidi bulunduğunu da zikrederek İbn Sinâ’nın, bazı zararlarından dolayı dönemin hekimlerinin ilaç yapımında kurbağa kullanmadıkları bilgisine atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hadisin anlaşılması noktasında bilimsel araştırmamızın yoğunlaştırılması ve Hz. Muhammed’in sözünün tıp tarihi bakımından daha iyi anlaşılması ve yorumlanması gerekmektedir.

Sonuç

Makalede vurgulanan temel fikirlere bağlı olarak, Hz. Peygamber’in ahlâkî tavsiyeleri ve tecrübeleriyle toplumunu yönlendirdiğini söylemek mümkündür. Onun, bir köşede oturup sadece dini bilgileri aktaran bir birey olarak düşünülmesi yanlış bir yaklaşım olacaktır. O, hayatın içinden birisi olarak bütün duygu ve fikirlerini, tecrübe ve gözlemlerini toplumuyla paylaşan bir insandır. Onun

sunduğu bir takım öneriler, sağlıkla ilgili gözlemleri ve tavsiyeleri, Allah-İnsan-Toplum-Doğa ilişkisinde tamamen ahlâkî bir tavidir. İyi bir insana, bir peygambere yakışan bir nezakettir. Bunlar tıp alanında olabileceği gibi tarımcılık alanında da olabilir. Ancak bizim, bu davranışların temel hareket noktasını, incelediğimiz konunun (meselâ Tekineş’in makelesinde tıbbî etik, bir başka makalede siyasî etik vs.) merkezine alarak meseleye yaklaşımımız, tarihte anakronik bir okumaya; buna bağlı olarak da tarihte olmayanın tesisine bizleri götürür.

Yazımızda sunulan tenkitlere bağlı olarak Tekineş’in makelesinde ileri sürülen temel yaklaşımların “Hadis literatüründe yer alan bazı değerlerin tıp etiğine katkıları” bağlamında yeniden yo-

rumlanmasının konuya daha doğru bir perspektif kazandıracığını düşünüyorum.

REFERANSLAR

1. İbrahim Canan, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Tıp: Tıbb-ı Nebvî*, Ankara 1995:22-23, 36, 49-50, 63-65, 232-233, 249-255, 257-258.
2. Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, İzmir 2003:168-9.
3. Levent Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, İstanbul 2001:23-7.
4. Ayhan Tekineş, “Alternatif İslâmi Tıp, Tıbb-ı Nebvî”, *Dîvân Dergisi*, İstanbul 1998; IV:60, 70-2.

Geliş Tarihi: 22.07.2003

Yazışma Adresi: Levent ÖZTÜRK
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ozanlar, ADAPAZARI
lozturk@hotmail.com